УДК 811.112:81'25
https://doi.org/10.31548/philolog2019.02.057

НІМЕЦЬКОМОВНА БЕЗЕКВІВАЛЕНТНА ЛЕКСИКА: СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Н. С. ОЛЬХОВСЬКА, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: olh_natali@ukr.net
ORCID: 0000-0002-7678-6885

***Анотація**. У статті наведено основні способи передачі німецькомовної безеквівалентної лексики українською мовою. Визначено головні особливості безеквівалентної лексики, наведено визначення поняття «безеквівалентна лексика». Описано основні види безеквівалентної лексики, такі як слова-реалії, тимчасово безеквівалентні терміни, випадкові безеквівалентні терміни, та структурні екзотизми. Вказано, що слова-реалії, поділяються на географічні, етнографічні та суспільно-політичні, радянські, історичні та ситуативні. Наведено перелік способів перекладу безеквівалентної лексики, до яких належать: транслітерація, калькування, наближений переклад, описовий переклад, елімінація національно-культурної специфіки, перерозподіл значення лексичної одиниці. Встановлено, що під час перекладу німецькомовної безеквівалентної лексики найчастіше зустрічається описовий переклад, а саме під час перекладу реалій, випадкових безеквівалентів, структурних екзотизмів. Також визначено, що описовий переклад безеквівалентної лексики повністю розкриває суть явища, передає національну своєрідність іншомовних лексичних одиниць, чим і зумовлена його популярність серед перекладачів. У статті обґрунтовано використання транслітерації під час перекладу німецькомовної безеквівалентної лексики: вона якнайкраще зберігає національний колорит тексту мови оригіналу. Встановлено, що наближений переклад застосовується переважно при перекладі реалій.*

***Ключові слова:** безеквівалентна лексика, способи перекладу, описовий переклад, транслітерація, реалії, калькування, наближений переклад.*

Актуальність дослідження безеквівалентної лексики полягає у тому, що вона безпосередньо пов'язана з предметами і явищами матеріальної і духовної культури народу, з історією суспільства і є своєрідною формою закріплення і передачі суспільно-пізнавального досвіду. Тому вона яскраво відображає національну специфіку країни, що дає можливість глибше пізнати та зрозуміти її мову та культуру.

Аналіз останніх досліджень. На сьогодні дослідження проблем перекладу німецькомовної безеквівалентної лексики українською мовою є актуальним, результати досліджень можна зустріти у працях Т. Лапчинської, Є. Верещагіна, В. Костомарова та О. Ястребової.

Метою дослідження є визначити основні способи перекладу німецькомовної безеквівалентної лексики та особливості їх застосування.

Матеріалами дослідження слугували німецько-українські паралельні тексти, словники.

Результати дослідження. Насамперед слід зауважити, що існує широкий спектр способів перекладу безеквівалентних лексичних одиниць, і обираються ці способи в залежності від ситуації і мети перекладу.

Щодо визначення поняття безеквівалентної лексики, то науковці

© Н. С. Ольховська

Є. Верещагін та В. Костомаров вважають, що до безеквівалентної лексики належать лексичні одиниці, які не можуть бути семантизовані переказом [2, с. 56]. На думку А. Суперанської, безеквівалентна лексика зустрічається серед неологізмів, серед слів, які називають специфічні поняття і реалії, і серед маловідомих імен і назв, для яких треба створювати оказіональні відповідності в процесі перекладу [8, с. 468]. Тобто у таких німецькомовних лексичних одиниць немає аналогів в лексичній системі української мови, так само як і стійких смислових відповідників в системі змісту української мови. Тому безеквівалентна лексика ставить перед перекладачем додаткові завдання, адже вона зачіпає екстралінгвістичні рівні його компетенції.

Тому, як випливає з вищенаведеного, серед науковців у галузі перекладознавства, безеквівалентну лексику прийнято визначати як слова, зміст яких неможливо зіставити з будь-якими іншомовними лексичними поняттями, що відображають, перш за все, реалії, які носять національний характер, а також через граматичні особливості кожної мови. Однак в процесі перекладу тексту успішний переклад безеквівалентної лексики (так само як і рішення будь-якої іншої перекладацької задачі) – не основна ціль, а лише крок до досягнення адекватності перекладу.

До видів безеквівалентної лексики належать [5, с. 60]:

- слова-реалії, що виникають через відсутність в культурно-історичному досвіді носіїв мови перекладу предмета або явища;
- тимчасово безеквівалентні терміни, що з'являються внаслідок нерівномірного поширення досягнень наук і техніки, соціальних нововведень;
- випадкові безеквівалентні терміни, причина виникнення яких не зрозуміла і пояснюється лише незбіжним членуванням реальності різних мов, наприклад: *der Anorak, der Beifahrer, der Nachmittag* та ін.;
- структурні екзотизми, що виникають через неможливість структурувати засобами мови перекладу аналогічну компактну номінацію для предмета або явища.

Р. Зорівчак визначає реалії як «моно- та полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [4, с. 69].

Слід також зазначити, що деякі з дослідників виділяють різні типи реалій, такі як [5]:

- географічні, етнографічні, суспільно-політичні реалії (С. Влахов і С. Флорін) [3], наприклад:
- *das Watt* – географічна реалія,
- *die Mark, der Groschen, der Pfennig, der Taler, der Eisbein, der Brezel, der Streuselkuchen, das Ostern, der Schrebergarten, der Weihnachtsmann, der Advent, der Kobold* – етнографічні реалії;
- *die Bundeswehr, der Kaiser, das Eiserne Kreuz, der Reichstag* – суспільно-політичні реалії.
- радянські реалії (О. Ястребова);
- історичні реалії (В. Вернігорова),
- ситуативні реалії. (І. Алексєєва).

Найбільш повний перелік способів перекладу безеквівалентної лексики навів науковець Л. Латишев. До них належать: транслітерація, калькування, наближений переклад, елімінація національно-культурної специфіки, описовий переклад, перерозподіл значення лексичної одиниці [6, с. 148-151].

Слід також додати, що деякі вчені під час перекладу безеквівалентної

лексики розглядають опущення як спосіб перекладу, тобто не вважають обов'язковим передачу певної частини інформації у словесній формі (Н. Гарбовський, В. Комісаров та ін.) [5].

Т. Лапчинська у своїй праці інформує, що описовий переклад зустрічається найчастіше під час перекладу німецькомовної безеквівалентної лексики, а саме:

1) при перекладі реалій, наприклад:

- *der Advent – передріздвяний час*;
- *der Adventskalender – передріздвяний дитячий календар, на якому кожен день відкривається по віконцю*,
- *die Bescherung – роздача різдвяних подарунків*;

2) при перекладі випадкових безеквівалентів, наприклад:

- *die Baudenschuhe – вовняні шкарпетки ручної в'язки, підшиті шкірою*,
- *die Fahrerflucht – втеча водія з місця події*,
- *die Brühkartoffeln – картопля скибочками, відварена в м'ясному бульйоні*;

3) при перекладі структурних екзотизмів, наприклад:

- *das Schlüsselkind – дитина, надана самій собі після занять в школі чи дитячому садку, якій батьки, зайняті на виробництві, залишають ключі від квартири*;
- *der Schaufensterbummel – прогулянка містом з розгляданням вітрин* тощо [5].

Часте використання перекладачами описового перекладу пояснюється тим, що безеквівалентна лексика є в багатьох випадках є незнайомою і новою для носіїв іншої мови, і є необхідність в її тлумаченні, а у випадку використання описового перекладу повністю розкривається суть явища, передається національна своєрідність.

Але у деяких випадках, через не завжди можливе розширене пояснення, описовий переклад виконується у максимально стислій формі. Наприклад:

- *der Beifahrer – поруч з водієм,*
- *der Streuselkuchen – пиріг з крихтою,*
- *der Ulster – довге пальто* [5].

Також короткий описовий переклад застосовується під час перекладу застарілих грошових одиниць, наприклад:

- *der Groschen – десятипфенігова монетка, десять пфенігів*;
- *der Taler – три марки* [5].

Транслітерація як спосіб перекладу дозволяє максимально коротко і точно передати смисловий зміст безеквівалентної одиниці, але сам предмет або явище можуть залишитися незрозумілими читачеві, тому виникає необхідність додатково звертатися до тлумачного словника і описового перекладу.

Застосування перекладачами транслітерації пояснюється важливістю передачі національного колориту тексту. У багатьох прикладах транслітерацією відтворюються національні страви, військові реалії та інші специфічні явища, характерні тільки для німецької мови, більшість з яких загальновідомі, наприклад:

- *das Dirndl – баварська національна жіноча сукня;*
- *der Eintopf – густий суп, який замінює першу і другу страву.*

Калькування використовується найчастіше при перекладі реалій і випадкових безеквівалентів, воно дозволяє без опису досить докладно передати значення складного слова, як от наприклад у німецькомовних текстах аграрної галузі зустрічаються:

- *die Aasfischerei – виловлювання риби з порушенням правил,*
- *die Eckermast – відкормлювання буковими горішками.*

© Н. С. Ольховська

Під час використання калькування перекладачі, як правило, зацікавлені в збереженні структури вихідної одиниці.

Наближений переклад застосовується переважно при перекладі реалій, наприклад: 1) *der Scheidbecher – чарка, випита на прощання* [7]; 2) *die Brezel – крендель* [5].

Перевагою наближеного перекладу є його зрозумілість для читача, коли в якості перекладацького еквівалента пропонується знайоме поняття. Наприклад, *das Klapphandy – розкладний телефон (*або *телефон-розкладушка)* [7].

Також для деяких безеквівалентних одиниць можуть використовуватися кілька способів перекладу, тобто комбіновані (комплексні) способи перекладу. На думку Л. Бархударова, зміст безеквівалентної одиниці завжди може бути передано за допомогою цілого ряду засобів, навіть якщо у системі мови відсутній еквівалент [1, с.61]. Одним з таких способів в переважній більшості випадків є описовий переклад, наприклад: 1) *das Kasperle – Петрушка, персонаж лялькового театру* (наближений переклад, описовий переклад), 2) *das Singspiel – зингшпиль, німецька комічна опера* (транслітерація, описовий переклад) [5].

Таким чином, при обов'язковій наявності варіативності при перекладі безеквівалентної лексики переважає описовий переклад, оскільки він дозволяє читачу правильно зрозуміти слово і уникнути звернення до тлумачного словника.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, підсумовуючи вищенаписане, можна зробити висновок, що до способів перекладу німецькомовної безеквівалентної лексики українською мовою належать транслітерація, калькування, наближений переклад, описовий переклад та комплексні способи перекладу. Найпоширенішими способами передачі безеквівалентних лексичних одиниць є описовий та наближений переклади. Використання описового перекладу пояснюється виконанням інформативної функції тексту перекладі, в той же час, перевагою наближеного перекладу є компактність і доступність для читача.

Як результат дослідження, було наведено основні способи передачі німецькомовної безеквівалентної лексики українською мовою, встановлено, що серед науковців та перекладачів описовий переклад є найпопулярнішим способом перекладу безеквівалентної лексики.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на пошук нових способів передачі німецькомовної безеквівалентної лексики українською мовою.

Список використаних джерел

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва : Международные отношения, 1975. 240 с.

2. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Москва : РЯ, 1976. 121 с.

3. Влахов С. І., Флорин С. П. Непереводимое в переводе: учеб. пос. Москва : Международные отношения, 1980. 342 с.

4. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів укр. прози). Львів : Видавництво при Львів. держуніверситеті, 1989. 216 с.

5. Лапчинская Т. Н. Способы перевода безэквивалентной лексики с немецкого на русский язык. Культура и цивилизация, 2018. № 2А, т. 8. С. 59-64.

6. Латышев Л. К. Технология перевода. Москва : Академия, 2005. 320 с.

7. Поплавська Є. Ф. Способи перекладу німецької безеквівалентної лексики. Academia : веб-сайт. URL : https://www.academia.edu/23384831/Спо

соби_перекладу_німецької_безеквівалентної_лексики (дата звернення: 30.09.2019)

8. Суперанская А. В. Принципы передачи безэквивалентной лексики. Великобритания, лингвострановедческий словарь. Москва, 1978. С. 468-476.

References

1. Barkhudarov L. S. (1975). Yazyk i perevod (Voprosy obshchei i chastnoi teorii perevoda) [Language and translation (Questions of general and private theory of translation)]. Moscow: Mezhdunarodnye otnoshenyia, 240.

2. Lapchynskaia T. N. (2018). Sposoby perevoda bezekvyvalentnoi leksyky s nemetskoho na russkyi yazyk [Ways to translate equivalent vocabulary from German into Russian]. Kultura i tsyvylyzatsyia. T. 8. № 2A. 59-64.

3. Latyshev L. K. (2005). Tekhnolohyia perevoda [Translation technology]. Moscow : Akademyia, 320.

4. Poplavska Ye. F. Sposoby perekladu nimetskoi bezekvivaletnoi leksyky [Methods of translation of German non-equivalent vocabulary]. https://www.academia.edu/23384831/Способи_перекладу_німецької_безеквівалентної_лексики (data zvernennia: 30.09.2019)

5. Superanskaia A. V. (1978). Pryntsypy peredachy bezekvyvalentnoi leksyky [Equivalent vocabulary transfer principles] // Velykobrytanyia, lynhvostranovedcheskyi slovar. Moscow, 468-476.

6. Vereshchahyn E. M., Kostomarov V. H. (1976). Yazyk i kultura [Language and Culture]. Moscow: RIa, 121.

7. Vlakhov S. I., Floryn, S. P. (1980). Neperevodymoe v perevode: ucheb. pos. [Untranslated in translation: study guide]. Moscow: Mezhdunarodnye otnoshenyia, 342.

8. Zorivchak R. P. (1989). Realiia i pereklad (na materiali anhlomovnykh perekladiv ukr. prozy) [Reality and translation (based on English translation of Ukrainian prose)]. Lviv: Vydavnytstvo pry Lviv. derzhuniversyteti, 216.

GERMAN-SPEAKING NON-EQUIVALENT VOCABULARY: WAYS TO REPRODUCE IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

N. S. Olkhovska

Abstract. Introduction*. The article describes the main ways of transmitting German-language non-equivalent vocabulary in Ukrainian.*

Purpose*. To determine the main ways of translating German-language non-equivalent vocabulary and the particularities of their use.*

Results*. The main features of non-equivalent vocabulary are defined, definition of the concept of «non-equivalent vocabulary» is given. It has been established that non-equivalent vocabulary is defined as words whose meaning cannot be compared with any foreign-language lexical concepts, reflecting, first and foremost, realities of national character, as well as the grammatical features of each language. However, in the process of translating a text, the successful translation of non-equivalent vocabulary (as well as the solution of any other translation task) is not the main goal, but only a step towards achieving translation adequacy.*

The study describes the main types of non-equivalent vocabulary, such as word-realities, temporarily inequivalent terms, random inequivalent terms, and structural exotisms. According to scientists, the word-realities are also divided into geographical, ethnographic and socio-political, Soviet, historical and situational. The list of ways of translation of non-equivalent vocabulary include: transliteration, calculations, approximate

© Н. С. Ольховська

translation, descriptive translation, elimination of national-cultural specificity, redistribution of the lexical unit. It is established that descriptive translation is most often encountered when translating German-language non-equivalent vocabulary, namely when translating realities, accidental non-equivalents, structural exotisms. It has been noted that some scholars consider omission as a method of translation when translating equivalently vocabulary; Thanks to the research, it is determined that descriptive translation of non-equivalent vocabulary fully reveals the essence of the phenomenon, conveys the national originality of foreign lexical units, which is due to its popularity among translators. The article substantiates the use of transliteration in the translation of German-language non-equivalent vocabulary, since transliteration as a method of translation allows to convey the semantic content of the non-equivalent unit as briefly and accurately as possible, but the subject or phenomenon may remain unintelligible to the reader, so it becomes unnecessary for the reader to interpret.

The use of transliteration translators is explained by the importance of transmitting national color. In many examples, transliteration reproduces national dishes, military realities and other specific phenomena specific only to the German language, most of which are well known. It is established that the approximate translation is used mainly for the translation of realities. An advantage of an approximate translation is its readability for the reader when a familiar concept is offered as a translation equivalent. In addition, the study managed to establish that for some non-equivalent units several methods of translation can be used, ie combined (complex) methods of translation. The content of an equivalent unit can always be transmitted by a variety of means, even if there is no equivalent in the language system.

***Originality**. Feature of non-equivalent vocabulary is that it is directly related to the objects and phenomena of material and spiritualculture of the people, with the history of society and is a kind of consolidationand transfer of social and cognitive experience. Therefore, her research is relevant now.*

***Conclusion**. We can conclude that the translation methods of German-language non-equivalent vocabulary into Ukrainian include transliteration, calculations, approximate translation, descriptive translation and complex translation methods. The most common ways of transmitting non-equivalent lexical units are descriptive and approximate translations. The use of descriptive translation is explained by the performance of the informative function of the text of the translation, at the same time, the advantage of approximate translation is the compactness and accessibility for the reader.*

As a result of the study, the main ways of translating German-language non-equivalent vocabulary into Ukrainian were outlined, and descriptive translation was found to be the most popular method of translating non-equivalent vocabulary among scholars and translators.

***Keywords**: non-equivalent vocabulary, translation methods, descriptive translation, transliteration, realities, calculations, approximate translation.*

© Н. С. Ольховська